

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на степень за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

НАУКА.

Дочекався я
Свого святонька:
Виряжала в світ
Мене матінка;
Виряжала в світ
Мене рідная,
И промовила
Мені бідная:
— „Нехай, сину мій,
Ми працюємо,
Нехай цілий вік
Ми горюємо;
Нехай сохну я,
Тато горбиться:
Тя ж на світ поглянь,
Що там робиться.
Та не всі ж, як ми,
В землі риються,
Може є й такі,
Що и миються!
Та не всі ж, як ми,
Димом куряться,
Може є й такі,

Що не журяться.
Коли найдеш їх,
Милій синочку,
Ти склони себе,
Як билиночку,
Простели себе,
Як радниночку.
Спина з похилу
Не искорчиться,
Чоло з пороку
Не изморщиться; —
За те ступить пан,
Та й подивиться,
За те ступить пан
На покірного
И прийме тебе,
Як добірного,
И в годинику —
На драбинику.
И підеш тогді,
Милій синочку,
И з панамі сам
Порівняєшся,

ЛІТЕРАТУРА

російська, великоруска, українська и галицька.

III.

(Далше.)

Дуже, на первий раз гляючи, шкодливі були українофільству ті панславістичні маніфестації, которі були послідком прускої сили и Бейстової політики у Австрії. Ось, глядіть, могли сказати и казали українофілам: глядіть, ви хочете виділитись з російської літератури, аж ось старі, культурні народи славянські, самі Чехи кинулись вчитись по російському, а ваша кість од костей, Галичане, ті самі, що, як „Слово“ колись, кидали громи на „неспу Москву“, тепер питаються: „буть ли малорусському вопросу?“ — и одвічають: „не будь!“ На перший раз демонстрація була против українофільства — дуже вразлива, и п. Стебельський у „Бояні“ кричав злорадно: „тільки Поляки и Українофіли не прийшли під знамя Кирила и Мефодія“, — на що п. Русский у додатку до „Правди“ (1867) сказав з повним правом: „а під сим знаменем стоявши забули одного гарячого панславіста, автора Послання до Шафарика!“ Але хто спосібний був поглянути трохи за туман хвилевих криків и скоробігучих обставин, той, бачивши перед собою у московському етнографічному музею моделі малоруссів и галичан, слухаючи серед панславістичних концертів и малорускі пісні, которих не можно було минути, бачучи, як у Росії и західній Славянщині зачинали перебирати факти про взаємини славянських народів у минувшости и сучасности, про близость мов люду славянського: той мусів додуматись до таких річей: „Е, братця, не обійдеться ся славянська хвиля без українофільства! Нехай вчать ся Чехи російській мові, нехай читають Чехи и Галичане російські книги и журнали: вони й там зустрінуть українські ідеї, вони встріять ідеї народовців українських и у щирих великорусів, у писателів, которих поважає вся Росія! Вчіть ся історії, етнографії Росії—ви там знайдете и Україну; вчіть ся, Росіяне, мовам западных Славян, слухайте їх пісні, дивіть ся на їх костюми—ви там побачите и почувете багато такого, на що без уваги гляділи на нашій Україні. Толкуйтесь про братання з Славянами — дійдете до федералізму и хлопоманії.“ — Справді, не на те наша Україна стоїть посеред славянства, щоб який небудь славізм, а особливо панславізм обійшовсь без українофільства!¹⁾

І щож ми бачимо після усього того, як Славянофіли у 1867 р. у Роснії, Чехії и Галиччині засудили українофільство, яке „изміну“, яке диссонанс у славянському хорі? Чехи, которі у „Научному Словнику“, у кореспонденціях в Zukunft-i и т. д. говорили так строго про українофільство, мусіли недавно признатись, що тільки та партія у Галиччині, котора має оратором о. Качалу, стоїть на широславянській основі. „Голосъ“, „Московскіе Вѣдомости“ мусіли або мовчки ковтнути, або коротко похвалити таку пігулку, як промова п. Качали. Славянофільська „Бесѣда“ у Москві стала печатати статті п. Костомарова про українські пісні, — и наготовилась було у 1-ому нрі за сей рік (1873) печатати статтю про українську и галицьку літературу, прислану сотрудником „Правди.“ Невольний конець „Бесѣди“ не дав виповнитись сьому заміру, — але не може бути далеким той час, коли впять українофілів побачуть у московському славянофільському журналі, особливо у такому, которий, як „Бесѣда“, заявив, що він хоче бути органом чистої славянофільської ідеї без псевдославянских, на самому ділі реакційних примішок. Вже одні жалоби централістів у Галиччині и Роснії на галицких народовців звернули на них увагу у Роснії и українців и великорусів; а братні долоні, которі простягають галицькі „ташкентці“ до Россиан з Відня, Львова и т. д., заставили послідних придивитись до братів своїх у себе и у них, — нові залізници помогли сьому. І щож? — Ми бачимо, що молодіж не тільки з України, але й з Великоруси охотно братається з молодіжжю „Січи“, — а ся послідня у книгах и журналах, виходячих у Петербурзі и Москві, знаходить нове оружжя, щоб обороняти свої ідеї од своїх реакціонерів не по праву надівших на себе клобуки панруссистів и панславистів. (Дивись статті п. Пипина и ёго Історію славянских літератур). Поживемо — побачимо ще й не те!

Сі усі причини роблять те, що українофільство в остатні часи знов піднімається видимо, — чого ознакою стають не тільки статті про Україну в російських журналах, але й не мало книжок на українській мові, появилшихся у остатні 2 роки. Правда, послідній зріст більш квантитативний, ніж квалітативний (бо цінних діл маємо

¹⁾ Як з именем Києва зв'язується невольню щось панславістичне, видно хоч би у тому, що, як тільки назначено було зібратись російському зъїзду археологів на 1874 р. у Києві, так натурально явилась ідея, щоб туди покликати и западно-славянских учених и зробити там виставу славянских древностей (до XIV в.). Було б дуже жалко, як би галицькі учені з народної партії не явились на той зъїзд и не помогли тій виставі досилкою річей, фотографій и т. н., з которої може заосноватись у Києві музей, що буде свідчити про місце України, або дучше Київської Руси у Славянщині.

тільки 3: „Повісти Нечуя“, „байки Глібова“ та „Де-що про світ Божий“)¹; але він усе таки свідчить, що є люде, які мають потребу говорити по українському печатно. Остається тільки, щоб розумна і холодна критика справила сю потребу на таку дорогу, щоб вона стала на користь народови і не розстріляла своєї праці на вітер. Ми думаємо, що історично-критичний погляд на минувші прояви українофільства і той спір, який ми хочемо викликати нашими хоч і не зовсім може вірними у кінці, але зложеними, як думаємо, у консеквентну систему поглядами, допоможе справити на міцну основу ту працю, которая знов піднімається над українською літературою і народністю.

Ми бачили, що у своїм прогресі українська література завжди йшла одною дорогою з російською і великорускою, — то забігаючи трохи уперед, то отстаючи, й завжди варюючи тільки по місцевим обставинам ті напрямки, які у Росії звертали увагу на народ, на старовину, на славянство. Всякий раз, коли українофільство хотіло виділитись зовсім з сього процесу, воно давало мертві плоди, слабало. Се є пересторога і на будуще, показуюча, що ціллю українофільства мусить бути не виділятися з Росії і навіть її загальної літератури, — а старатись, розвивши свої народні елементи разом з великорускими, унести їх у загальну російську культуру і силою її, силою Росії піднимати свій народ і через Росію, через російську літературу і культуру подавати свій голос і у Славянстві і Європі. На іншу, безпосередню роль ми, при обставинах етнографічних, географічних, культурних, не маємо сили, і сили внутрішньої, а не тільки побічної. Усі обставини ставлять нам дилемму, або вибирати сю, усе таки досить шановну роль, або бути заставленими одкрестись од усякої її, не схотівши стати українськими Росіянами, стати великоруссами, або, коли інтелігенція українофільська, забувши реальні нужди народу, потратить усі сили на літературний дилетантизм, — то й спуститись до пасивних білорусів. Яку дорогу вибрати, щоб не тільки дати вихід духови українському у російську культуру, але задержати і розвинути і слово українське, сю видиму ознаку індивідуальності, — се, думаємо, можна вивести, розібравши друге питання в історії української літератури, котре ми намітили висше, а именно: які роди літературні писались доси з найбільшим успіхом по українському?

Не трудно бачить, що ці роди були майже виключно: а) пое-

¹) Стаття ця писана ще в першій половині р. 1873. — Ред.

зия и беллетристика, маюючи побит сільсько-народній, або тих часів, як життя на Україні усіх клас мало піднімалось над сільсько-народнім, т. є. за часів козаччини; б) елементарно-наукові книги для сільського люду. Включінь не багато, — та й не вони роблять дужчий бік української літератури. Так у Шевченка Сон, Кавказ, Неофіти, по часті Гус — виходять за сі границі, — але за те треба сказати, що в усіх сих речах намішано міцного з слабим, и міцне є именно те, де поет український говорить за селянина; а часом, як в Неофітах, він прямо так розкаже свій сюжет, що зовсім не розбереш, про кого йде діло: про українців, чи Римлян, — од чого паса не виграє у ціні своїй. Про дві три комедійки, навіть про деякі сцени у „Причепі“, або про деякі проби п. Куліша писати критики и передмови по українському говорити нічого. Скільки небудь обширні статті учені по українському — се „Перший період козаччини“, та Нечуя „Світогляд українського народу“. Але у обох сюжет мало виходить з кола народно-українського, — та, як придивитись до мови їх, то видно, що вона часто більш правописю та фонетикою одрізняється од російської, — на котрій, очевидно, думали автори, як писали. В усякому разі очевидний факт, що поважніші статті учені и публіцистичні статті українських писателів (Костомарова, Куліша и т. д.), навіть и ті, котрі говорять про Україну и висказують українофільські ідеї, писались и пишуться по російському, — чисто же по українському ми маємо майже виключно тільки народню беллетристику и поезію та початки народнє-педагогічної літератури.

И нам здається, що се на довго зостанеться так, бо се одвіча' усім обставинам, серед котрих живе Україна и жити ме довго. Але нам ще здається, що держатись цієї дороги — є одно вірне, котре може зберегти за українською літературою живість, народність, дати їй практичну силу, а через те й забезпечити и саме її існування и прогрес. Я знаю, що багато з друзей наших крикне против моїх слів: се, скажуть, впасть та література для домашнього обходу, котору нам з милости зоставляв славянофільський „День“, — ще впасть второстепенна роля простонародної літератури. — Проти посліднього у принципі боротись не трудно: ми питаємо, від коли се, панове, стало обидно для народолюбців працювати над простонародною літературою? Простий народ у нас — се 90% народу, коли не більш. Опишіть його побит, навчіть його, се вам праця на 20—30 років. А там побачимо, що треба робити далі. Як не здається узкою рамка простонародної або домової літератури, — а хіба ми наповнили сі рамки? Хіба

не діло першої практичності наповнити сі рямки и так повести діло прогрессу української літератури — з низу у гору? А по мірі того, як ми будемо визнавати сам народ наш и ёго мову, и розширяти з ёї помоччю ідеї нашого народу, сі рямки самі собою будуть розширятись природно.

Та й тепер рямки простонародної української літератури не дуже то узкі, праця над нею потребує таланту и знання не малого — пожадуй більшого, ніж як попало мішаною мовою написати публіцистичну статтю, або й учену спеціальну монографію, які пишуться на других, старих мовах або перевести яке попало діло з німецької и т. н. мови на импровізовану українську. Хіба мало треба талантів, щоб вичерпати усі типи народні у сучасности и у недавньому минулому? Нагадаєм, що лучші комедії и драми у Росії (Островського), лучші з нових повістей за 10 літ (Решетникова) — простонародні. А нам здається, що українська література не побідніла б, як би придбала собі хоть по одному Островському и Решетникову, — а праці простий народ нам задасть и на десять. Окрім того писання по українському простонародній літературі, т. є. такого, що тепер можна без натяжки и живо розказати мовою, котрою говорить народ, співа' пісні, каже приказки и казки, обнима' собою досить широку систему ідей, которі роблять мабуть чи не основне и у літературі повисших клас. Народ наш не так то бідний, коли не на ідеї, то на запрос на них, не так то бідний психологічним аналізом, естетичним почуттем, — мабуть, чи не багатший деяких з тих українських літераторів, що у недавні часи посипали сіренькими книжечками віршей про кисленькі и солоденькі сюжети. И ми думаємо, не пошкодить, коли усякий прикликавший до себе музу українець представить собі, беручись за перо, публику з 2—3 мужиків середнього розуму и подума': чи буде їм потрібно и интересно те, що я збираюсь написати? Думаю, що у таких злучаю ми менше будемо мати недозрілого, дилетантского, многословного, а зовсім не узкого по ідеям. Так ми думаємо н. пр., що узявши за точку одходу для літератури української простонародні пісні и казки, можна буде перевести образці лучших епосів народних до самого Гомера; з Шекспіра можна буде перевести Ліра, Макбета, Гамлета, Ричарда III., Тимона Атинского, з Шіллера Орлеанску Дівчину, Дон-Карлоса, Вільгельма Теля, з нової літератури романи Еркмана-Шартріяна, де-які з Різдвяних повістей (Коляди) Діккенса, з Шварцвальдских повістей Авербаха. Добрий матеріял

можуть доставити и провінційальні літератури других аналогічних нашому напрямків (Гебель, Клявс Грот, Консцієнц и т. д.), тільки треба з великим вибором зостерегатись дуже идилічного, а то й ретроградного романтизму, котрим часом одзначаються так звані народні поети и напрямки у Європі ще більш од українофільських. — Так ми здобудемо цілу немалу поетично-белетристичну бібліотеку на простонародній, т. є. живій мові.

Немала праця настане, щоб виготовити потрібну народови бібліотеку наукову. Ми думаємо, що те, що тепер у Роснії офіційно не допущений язык український у школу, має свої вигоди. Сим часом можно покористуватись, щоб наготовити українську популярну енциклопедію не гляючи на офіційні програми, а гляючи на потреби чистої науки. Ми думаємо, на скільки знаємо народ наш з власних зустріч и з таких статей, як п. Куліша про кобзарів або п. Костомарова „Воспоминаніе о двухъ малыхъ“, що у нашого народа „Перебендя“ живий тип, так що він способен був би прийняти з науки не тільки шматочки, або одні грубо-утилітарні статейки (спаси-Біг хто й те подає), а стиснуту, але систематичну науку, викладаючу закони життя природи и чоловіка теоретично и слободно. Для того ми думаємо, що одно з первих діл української молодіжї мусить бути: написати популярну енциклопедію по системі позитивізму; арифметику и геометрію, механіку и астрономію, фізику й хімію, геологію з біологією, антропологію и соціологію, на скільки, конечно, можно її тепер вложити. (Про сей плян, одначе, ми надіємось поговорити особно.) Сю енциклопедію, звісно, треба написати тоном спокійним, об'єктивно, без демонстрацій, але твердо и ясно провести скрізь метод вольного розуму, котрий покладається тільки на себе, и більш ні на що. Таку енциклопедію написати — потрібно буде не мало праці и праці спеціальної, щоб вибрати не рутинні, а самі характерні, та ще й пристосовані до місцевих обставин факти, покриваючі теоретичний скелет наукових законів. Особливо потреба праці и учености для викладу антропології и соціології, котора умістить у собі и так звану історію. Про сю працю ми можемо сказати з Гамлетом: „що така річ достойна бажання гарячого!“

Такого роду література поетична, белетристична и наукова, в якій небудь 5—10 літ, систематично розпускаючися, не може не ствердити симпатію до малоруского діла у громаді освіченій у Малорусі, и у народі підніме повагу до мови малорускої, и стане твердійшою основою для малоруского напрямку, ніж усякі романтичні згадки про те, як „було колись“ — та „більше не буде“,

ніж плачі на „долю“, ніж маніфестації прав малорусів на повну національну самостійність, маніфестації, практичний заповід яких розбивається обставинами, у яких живе край, а й сам край по часті до них холодний. Без голосних та безплідних фраз, без маніфестацій прав, яких не має сили запровадити, яких навіть не завжди можна й боронити теоретично (бо партія централістів на Русі усе таки не безсила й на Україні й у Галичині), без заціпання тепер вже існуючих живих інтересів, які важуться зо всім устроєм державним й культурним на Русі — зросте жива й міцна, народова потрібна література українська, котра пробере собі дорогу й до шкіл офіційних.

По нашій системі, опираючійся на факти існуючі, й од них идучій далі, треба, щоб українська література й у своїй народній сфері показала можливі уступки й шанування російському державно-культурному елементу, з котрим народова нашому приходится мати діло й прийдеться мати його ще більше, бо колонізація на Україну великоруского елементу, підстави державної центротяжкої сили, може тільки збільшуватись з часами й особливо у Новоросію, котра може чи не буде мати більше ваги у будущині Полудня Русі, ніж середнь-дніпровська Україна. Ся пошана мусить консеквентно проводитись а) й у *матеріалі* української літератури, бо нудно було б, як би вона говорила народови тільки про спеціально-українське й не розказувала б нашому народови про краї великорускі, про устрій держави, про загальні цілі й інтереси Росії, які так торкаються щоденного життя й України; б) у *правописі* й в) у *мові*. Не кидаючи принципу фонетичної правописи, українським писателям не треба однако гнатись за графічною оригінальністю, котру тепер часто змішують з фонетичним принципом у правописі, бо, видумуючи без кінечної потреби нові їх комбінації, ми тільки утруднимо нашому народови, котрий учиться на російських книгах у школах, читання наших видань, утруднимо допуск наших книг у народні школи, котрого зовсім не трудно добитись, коли ми всвоїмо сю систему, котру я стараюсь тепер виложити; коли б же ми, що дуже невірогідно, й добились виключного панування нашої грамоти у школах (для того треба б скорого й широкого зросту літератури української й зросту національно-українських ідей серед краю громади такого великого й скорого, котрого без чуда ми не можемо придумати), то дуже одрубна графіка українська утрудняла б нашому народови а громаді доступ до російської літератури, котра все таки має більше шансів бути багатшою од української.

Пишучи и саму популярну енциклопедію, або викладаючи народови ідеї, виходячі з кругу сільського побиту, ми підходимо до питання про українську термінологію. Якої системи держатись при сему ділі? Націоналісти по переді усього будуть ставити одрубність, оригінальність, — и для сього або будуть стояти за те, щоб видумати усі терміни зовсім народні (як зробили Чехи, або и як то хотіли зробити петербурскі славянофіли часів Шишкова), або одшукувати слова архаїчні по актам, або брати терміни у чужих народів, дальших од того, од которого хочеться оборонити автономію свою. Всіх сих замірів початки ми бачили й бачимо серед українофілів. Між инчим послідній робить те, що Українці, коли пишучи зустрічаються з терміном, которого не ма в українській сільській мові, то аби не брати російського слова, беруть польські, а на виворот Галичане, которі, по понятним причинам, не мало заносять у свою річ полонізмів, иногді, щоб одрізнитись од Поляків, беруть терміни російські, а часом ті и другі, щоб не сказати не по польському ні по російському, кажуть по латинському, або й по німецькому. Од сього новоукраїнська, або лучше українофільська мова літературна кидається у очи своєю пестротою: що рядок, то зустрічаєш: *вплив* (замість *вліяме*, которое усе таки ближе до українського и вірнійше переводить *influence*, бо задержує корінь лити, а не пливти), *розв'їй* (у которому простий Українець, та, думаємо, й філолог почує корінь — *віяти*, тогді як *розвитіє* усе таки ближе до українського, бо й сей має: розвиватись — дивись пісню: розвивайся, дуже!); *засада* вм. *основа*, которая однаково гарно и для Великорусів и для Малорусів; *справозданне*, *сторона* (коли є чистійше українське — *бік*), *мнінне* (коли можна б *скадумка*); а то й *анкета*, *ситуація*, *опінія*, *артикул* (з котрим рядом бачимо и *стаття*, слово которое у остатні часи Галичане охотнійше вживають ніж Українці, бо *артикул* вживається Поляками; *стаття*, здається, й старе українське слово), *аліанти*, *мліці* и т. д. У часи „Основи“ деякі одшукували й такі слова з XVII в., як *студеї*, коли й наш народ зовсім привик до більш правильного слова *студенти*. Виробка термінології и вповнення мови народної — се діло, которое вимагає великого знання (которого нам з браку словаря нашої народної речі не достає), — тут можуть стати у пригоді й одноплеменні мови, и перевод слов, и виробка нових од народного кореня, а часом потрібне буде зоставити и слова романські або германські, коли вони вже вжились скрізь, увійшли у громадську мову, прийняли народню фонетику и дали од себе походні. Але, окрім таланту и знання, треба, щоб

вироблячі термінології завдалися правильною системою, и ставили первою ціллю не те, аби, що б то не стоїло, виробити термінологію одрубну, але понятну народови, практичну. Отже поглядаючи на обставини, у которых живе більшість українського народу, ми знаходимо практичним, щоб усякий раз, коли не можна знайти або придумати українського слова, у которому б корінь був видний ясно и понятний (а часом окрім народнєго з малоруских губерній тут може стати у пригоді и мова староруска, або народні наріччя великорускі, которі мають багато характерних слов дуже близьких до українских) — щоб брати термін російський, который часто виходить и церковно-славянський, або й старо-малоруский, або досить вірний перевод на славяно-руські корені переми́ну романского, або германского. (Ми думаємо, що при такій системі українська термінологія, не втративши своєї ціни для України, послужила б не мало у користь и самим Великорусам, коли б вони звернули увагу на зближення теперішньої термінології до народнєї мови).

(Конець буде.)

З НАРОДНИХ УСТ.

I.

У однім селі жив піп та попада; біля їх рядом жила одним одна бабуса. Бабуса та була вбога, тільки й худібчини в неї, що мала вона курочок. А попада возьми та й зачни красти тих курочок. Все що ранку виїде бабуса та й не долічується.

Плюхенька була бабуса: вона знала, хто курочок у неї брав, та ніколи не нарікала, все було: „Бог з ним! нехай бере, йому більш треба.“ А попада бере та й бере курочки; дійшло вже до того, що зостався один півник. На другий день виїшла бабуса раночком годувати півника, аж не ма вже й півника; вона впять: „Бог з ним! нехай бере, йому більш треба.“

Ото діждали Великодня; — піп пішов до утрєдні, одправив утрєдню, а поки задзвонять до олужби, пішов до дому. Коли приходе до дому, а попаді не можна й пізнати: уся обросла пірям. Він злякався, пита' її: що се з тобою сталося? от вона йому тоді й призналась. Оттак, каже, й оттак, — покрала я курочок у тієї бабусі, так воно видно Бог мене за те й покарав.

Піп тоді до бабусі:

— Христос воскрес, бабусю.

— Воистину воскрес.